

Juryrapport 7^e vertaalwedstrijd sectie Russisch

Na een wandeling tot aan de met zware zakken versterkte wegpost, waar kebabfabrikanten en venters met opblaasbare zeematrassen zich opeenhoopten, sloeg de gazelle af van de snelweg en ging hij bruusk de bergen in. In ongeveer dertig minuten werden de waardeloze landschappen vervangen door witte leisteenhulzen, en een bodemloze hemel buiten de ramen.

Herkent iemand hierin zijn of haar vertaling?

Gelukkig niet, want er zitten geen robots in de zaal. U hoorde net de eerste twee zinnen van Alisa Ganieva's korte verhaal 'Тринадцать', in het Nederlands omgezet door DeepL – toch een van de betere vertaalmachines. Alle deelnemers van de vertaalwedstrijd (dit jaar waren dat er acht) leverden beter werk af dan wat DeepL presteert. Het is een geruststellende gedachte. Vooralsnog kunnen we de wedstrijd blijven organiseren, maar vooral: literair vertalen blijft mensenwerk. De zinnen die uit de machine rollen, laten ook zien waar de moeilijkheden in de Russische tekst liggen. Een van die moeilijkheden zijn de talrijke realia, met andere woorden 'cultuurgebonden termen'. DeepL had niet door dat de gazelle in dit geval geen dier is, maar een Russisch automerk. Het dier moest dan maar 'wandelen', zo dacht de machine, want het geratel dat door het werkwoord 'тарыхтеть' wordt geëvoceerd, raakte kant noch wal.

Alisa Ganieva is geen onbekende in het Nederlandse taalgebied. Respectievelijk in 2017 en 2018 verschenen bij uitgeverij Wereldbibliotheek haar romans *De Russische muur* en *Liefde in de Kaukasus*, in de vertaling van Els de Roon Hertoge en Annelies de hertogh. Ook in deze twee boeken komen heel veel realia voor, meestal met betrekking tot de noordelijke Kaukasus, in het bijzonder Dagestan. In de vertalingen van het verhaal 'Тринадцать' kwamen we uiteenlopende strategieën tegen voor het vertalen van cultuurgebonden termen. Zo werd het woord 'тюбейка' in de meeste gevallen gewoon overgenomen: een leenwoord dus, dat op de Nederlandse lezer vervreemdend overkomt, maar in ieder geval voor *couleur locale* zorgt. Eén vertaler opteerde voor een benadering, meer bepaald 'kalotje', twee anderen voor een omschrijving, namelijk 'geborduurd mutsje'. Bij 'Rytsjal-soe' zat er in feite niet veel anders op dan de term 'mineraalwater' toe te voegen. Eén deelnemer maakte er 'Spa rood' van, hetgeen de jury een beetje jammer vond omdat we nét zo goed in de Kaukasische setting zaten.

Een andere uitdaging waren de wisselende registers. Het begin van het te vertalen fragment heeft een literair-beschrijvend karakter, vervolgens zijn we in het busje getuige van een dialoog met spreektaal en slang, om te eindigen in een eerder neutraal register in de passage over de geschiedenis van het dorp Chadzjalmachi. De dialoog leverde een grote verscheidenheid aan Nederlandse uitdrukkingen op, de ene al meer equivalent ten aanzien van de brontekst dan de andere. De jongeman die in het busje ruzie maakt met een vrouwelijke medepassagier ('Вообще пробитая!') zegt in de Nederlandse vertalingen onder meer 'Doorgeslagen teef!', 'Brutaal nest!', 'Helemaal doorgeslagen!', 'Totaal geschift!', maar ook 'Je bent gewoon een slet' (wat naar onze smaak iets te ver ging).

Misschien minder opvallend, maar toch wel een klus als je deze tekst vertaalt, is de syntaxis. Ganieva gebruikt in dit verhaal opvallend veel participia. Soms kun je die met één woord vertalen, maar vaak ben je in het Nederlands toch geneigd om een betrekkelijke bijzin te gebruiken. De vertaler moet er dan voor waken dat de zin niet uit de bocht vliegt, net zoals de chauffeur van de Gazel' voorzichtig doet in de haarspeldbochten boven het ravijn. De meeste deelnemers slaagden echter prima in deze opdracht.

Tot zover wat algemene beschouwingen. We willen jullie geduld echter niet langer op de proef stellen en gaan nu over tot de bekendmaking van de drie winnende vertalingen. Traditiegetrouw gaan we daarbij van brons naar zilver naar goud. Tijdens de beraadslagingen was de jury uiteraard niet op de hoogte van de namen van de deelnemers. De vertalers werden genummerd van 1 tot en met 8.

Vertaler nr. 1, die op de derde plek is geëindigd, blijft in het algemeen dicht bij het Russisch. Dat laat zien dat zij of hij het origineel goed heeft begrepen, maar er soms misschien iets *te* veel respect voor toont. In een enkel geval heeft dit geleid tot stilistisch aanvechtbare keuzes zoals wanneer 'никчемные пейзажи' wordt vertaald als een 'triviaal landschap' of 'бородач' met 'baardaap' (wat

volgens ons iets te grof is). De dialoog komt daarentegen heel goed uit de verf en ook het meer beschrijvende deel over de geschiedenis van de streek rond Chadzjalmachi is prima vertaald. De vertaler was ook een van de weinigen die door hadden dat *годекан* verwijst naar de centrale pleinen in Dagestaanse dorpen, niet naar de dorpsraad zelf.

De derde plaats is voor: Alexandre Popowycz.

De tweede plaats is voor vertaler nr. 3. Deze heeft een goedlopende tekst geproduceerd waaruit ook de nodige lef spreekt: hier en daar zijn ingewikkelde constructies in kortere zinnen omgezet; soms ook worden aparte zinnen juist samengenomen waardoor het prettige ritme gehandhaafd blijft. Uit alles blijkt dat de vertaler *durft* los te komen van het Russische origineel. Vertaler 3 is ook de enige die, in de ogen van de jury, erin geslaagd is om een sprekend, maar lastig detail goed weer te geven. Wanneer het busje een begraafplaats passeert, prevelen sommige passagiers een gebed en – in de vertaling van vertaler 3 – maken ze een ‘reinigend gebaar over hun gezicht’ – het gebaar dat moslims maken wanneer ze bidden. In andere vertalingen wordt het Russische werkwoord ‘омыть’ te letterlijk weergegeven met ‘wassen’ waardoor de indruk zou kunnen ontstaan dat de passagiers daadwerkelijk met water en zeep in de weer zijn. Ook heeft vertaler 3 het bedrieglijk vanzelfsprekende adjectief ‘интеллигентный’ goed vertaald; niet als ‘intelligent’, maar juist als ‘beschaafd’. Eigenlijk zijn het ‘de vertalers nummer 3’, want het zilver gaat dit jaar naar het bekende vertalersduo Titia Vuyk en Jos Moortgat.

Als winnaar kwam vertaler nummer twee uit de bus. Bij haar of hem bespeurde de jury nauwelijks vertaalfouten. Het vinden van equivalenten Nederlandse uitdrukkingen gaat deze vertaler duidelijk goed af. Zowel in inhoudelijk als in stilistisch opzicht blijft de vertaling dicht bij de brontekst, maar tegelijk is het Nederlands van deze deelnemer soepel en mooi. De vertaler besteedde veel zorg aan het ritme van de doeltekst. Dat is meteen te zien in de openingszin van het verhaal, wanneer het Gazelle-busje krakend in zijn voegen bij de controlepost aankomt. Fraai is de vertaling van ‘вьющийся над живописной пропастью серпантин’ als ‘haarspeldbochten boven een schilderachtige afgrond’. Ook komt de verandering van register in de dialoog heel goed tot zijn recht: ‘чѐ ты меня кружишь?’ werd vertaald als ‘neem je me nou in de maling?’ en ‘Ты чѐ обостряешь?’ werd ‘Wat zit je je op te blazen?’. Het zijn allemaal erg geslaagde idiomatische oplossingen.

Het goud in deze zevende editie van de vertaalwedstrijd van de sectie Russisch, Stichting Levende Talen, gaat naar... Lena Hemmink.

Felicities aan alle deelnemers en in het bijzonder aan de drie winnaars!

De jury,
Otto Boele, Emma de Klerk en Eric Metz
Leiden, 21 september 2024